

TÜRK DÜNYASI MASALLARINDA SU KÜLTÜ

Water Cult in the Folktales of Turkish World

Yrd. Doç. Dr. Kadriye TÜRKAN*

ÖZ

Yer-su'nun bir parçası olan su ve onun çevresinde şekillenen 'su kültü' Türklerin tabiat kültürleri içerisinde 'yer' ile birlikte ilk sırada değerlendirilir. Suyun kutsal olarak algılanmasının arka planında makro ve mikro-kozmosun su ile başlayıp, yine su ile sona ermesi yatmaktadır. Bu doğrultuda su iyisi denilen su ruhları, suların hem sahibi hem de hâkimidirler. Su iyisi, Türk halklarının anlatılarında "Su Issı, Su Eezi, Su Anası, Uhun Ecen, Subaba, U İçite, Ukulaan Toyon vb." çeşitli adlarla bilinir. Su iyeleri, mitolojik tasavvurda genellikle insan ya da balık şeklinde düşünülen varlıklardır. Su kültü, Şamanizme de hemen bütün yönleri ile dâhil olmuştur. Şamanistler doğadaki her şey gibi suyun (çay, ırmak, deniz) da bir ruhu olduğuna inanırlar. Bu da beraberinde suyu kirletmek, pislik atmak, tükürmek gibi eylemlerin halk arasında yasaklanmasını ve yasağı ihlal edenlerin su iyeleri tarafında cezalandırılacağı inancını doğurur. Bu makalede, Türk tabiat kültürlerinden olan 'su kültü'nün, Türk dünyası masallarında ne şekilde yer aldığı üzerinde durularak; Anadolu, Altay, Azerbaycan, Ardanuç, Adakale, Başkurt, Gagauz, Hakas, Kazak, Kerkük, Kıbrıs, Kırgız, Kumuk, Özbek, Uygur, Yakut masallarından seçilen örnekler üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler

Türk Masalları, Şamanizm, Motif İndeks, motif, su kültü, su iyisi.

ABSTRACT

Water cult, a part of the earth-water and shaped around it, is evaluated at the first place with "earth" among the nature cults of Turks. What lies behind the perception of water as a holy matter is that micro-cosmos and macro-cosmos start and end with water. Accordingly, soul spirits, also mentioned as water owner, are both owners and rulers of water. Water owner is also known as "Su Issı, Su Eezi, Su Anası, Uhun Ecen, Subaba, U İçite, Ukulaan Toyon etc." in the narratives of Turk folks. Water owner is considered generally as a human being or fish in mythological thought. Water cult reflected to Shamanism almost with its each respect as well. Shamanists believe that water has a spirit like every matter in nature has. That results in prohibit of polluting water, throwing rubbish and spiting into water among folk and also in the belief that the ones violating this prohibit would be punished. In this article, water cult, one of the Turkish nature cults, will be evaluated with the examples that are chosen from the Anatolian, Altai, Azerbaijan, Ardanuç, Adakale, Bashkir, Gagauz, Khakas, Kazakh, Kerkuk, Cyprus, Kirgiz, Kumuk, Uzbek, Uigur, Yakutia folk tales by emphasizing in what way water cult reflected to the folktales of Turkish world.

Key Words

Turkish Folktales, Shamanism, Motif Index, motif, water cult, water owner.

Giriş

Evren, "anâsır-ı erbaa" diye de adlandırılan 'toprak, hava, ateş, su' (terra, aer, ignis, aqua) olmak üzere dört temel unsurun bir araya gel-

mesinden oluşmuştur. Sümer, Çin, Hint, Mısır gibi pek çok kültürün mitolojik birikiminde Tanrı'nın önce suyu yarattığı¹ bu nedenle de suyun "Su nefsi simgeler. Başka bir ba-

* Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ktturkan@gmail.com

kış açısından-ama benzetme yoluyla- bakıldığında, su bütün evrenin materia prima'sını simgeler. Çünkü nasıl su kendi içinde saf olasılıklar olarak akışı ve köpürüşüyle alabileceği bütün biçimleri barındırıyorsa, materia prima da belirsiz halleriyle dünyanın bütün biçimlerini barındırır” (Burckhard 1997: 141) şeklinde ifade edildiği gibi, evrenin özü olduğu kabul edilir.

Su, başta Kur'an-ı Kerim² ve İncil³ olmak üzere pek çok kutsal kitapta kâinatın özü, cevheri olarak yer alır. M. Eliade'ye göre doğal olan her su, "...kökeninde şerefendirildiği eski ayrıcalığı sayesinde, bu amaçla Tanrıya yakarılması halinde kutsama özelliğine sahip kılınmıştır” (1992: 184). Su, hangi inanç sistemi içerisinde karşımıza çıkarsa çıksın, hem saflaştırma hem de yeneden hayat verme özelliği ile günahları temizler; biçimleri çözer, biçimleri çözüp yok etme gücü sayesinde de en mükemmel öldürücüdür⁴.

Su ve dolayısıyla çevresinde oluşan kozmolojide o, ana rahmidir yani dişî⁵ ve doğurgandır, gizli güçlerin toplamıdır. Aynı zamanda büyüsel işleve sahiptir, her derdin devası “suyun ilk örneği ‘hayat suyu” (Eliade 2003: 200) sonsuz yaşam kaynağıdır. Ayrıca su, ilk çiftin, ikizlerin simgesidir. I. Illich suyun bu ikili tabiatı için “su, derin ya da sığdır, hayat veren ya da katledendir. Su, ikiz çiftler olarak kaosun içinden çıkarılır. Sular ancak çift olabilir” (2007: 48) der. Suyun bünyesinde barındırdığı arındırma ve temizleme

gücü, bu ikili tabiatı en iyi şekilde gözler önüne serer.

Yer-su'nun bir parçası olan ‘su’ ve onun etrafında oluşan “su kültürü” pek çok kültürde olduğu gibi, Türklerin tabiat kütleri içerisinde de ‘yer’ ile birlikte ilk sırada yer alır:

“Türk yaratılış mitinde kozmos, sudan türemiştir, başka bir deyişle yaratılışın başlangıç nüvesi sudur. Bütün canlılar da sudan yaratılmıştır. O halde su yaratılışın temel noktası olduğundan mitolojik şuurda önemli bir konum üstlenmiş durumdadır. Su, başlangıç madde olduğu gibi eskatolojik mitte de dünyanın sonunu getiren unsur olarak görülür. Kozmik bilgide tufan olarak nitelenen dünyanın su ile kaplanması ezoterik bilgilere göre yaşanmış dünyanın sonu, yeni oluşumun ilk unsurudur” (Bayat 2007: 248).

Türk halklarının geleneksel ve aynı zamanda demonolojik dünya görüşlerinin⁶ ayrılmaz parçası olan; “eezi, iye, sahip” gibi adlarla ve belli doğa parçaları ile özdeşleştirilerek anılan, gözle görülmeyen koruyucu ruhların varlığı, tabiat kütlerinin de temelini oluşturmaktadır. Arkaik düşünceye göre; gözle görülen her şeyin bir perisi, ruhu ya da ‘iye’si vardır. Ateş, av, ağaç, dağ, su, taş, vb. her biri sahibi ve hâkimi olduğu yerde yaşar. Su iyisi denilen su ruhları, suların sahibi ve aynı zamanda hâkimidirler. Su iyisi, farklı Türk halklarının anlatılarında “Su Issı, Sug Eezi, Su Anası, Uhun Ecen, Subaba, U İçite, Ukulaan Toyon vb.” değişik adlarla anılır. “Mitolojik ta-

savvurlarda Su ıssı (su sahibi) genelde insan bazen de balık şeklinde görüntülenir ve nehir, ırmak ve pınar gibi çeşitli gruplara ayrılır” (Bayat 2007: 248). Bu çerçevede bazen kadınlar çocuk istemek için -zira su iyesine ondan çocuk istemek adına verilen hediye ve kurbanlar, ruhlar hiyerarşisinde onun yüksek statüsünün açık göstergesidir⁷- bazen de avcılar avın bereketi için, suyu ve dolayısıyla suyun sahibi olan ruhları memnun etmeye çalışır, kanlı ve kansız kurban sunarlar.

Su kültü, Şamanizme⁸ de hemen bütün yönleri ile yansımıştır. Şamanistler doğadaki her şey gibi suyun (çay, göl, ırmak, deniz) da bir ruhu olduğuna inanırlar ve bu nedenledir ki; Şamanist Türkler, Şaman ayinlerinde ırmak adlarını anmadan geçmezler. A. İnan; “Altay- Yenisey Şamanist Türklerin ayinlerinde söyledikleri ilahilerde Yenisey, Abakan, Kem, Tam, ırmaklarının adları geçer” (1976: 41) demekte ve “eski Türklerde büyük olan ırmakları geçmiş olan kimsede sihri bir kuvvetin bulunduğu inanıldığı” (1998: 493) belirtmektedir. Yine Arap kaynaklarının naklettiği Oğuzların, Moğolların suya girmediği, yıkanmadığı ile ilgili bilgiler⁹ de suya, su ruhlarına duyulan saygı ve çekinme ifadeleri olsa gerektir. Çünkü su, evreni oluşturan dört unsur içerisinde kirletilmeye en açık olanıdır. “Her türlü maddenin duyularımızca algılanmasının en temel dışa vurum biçimleri olan dört öge –hava, ateş, su ve toprak- kutsal halesiyle

donatılmış- hemen her yerde görül- mektedir; bu açıdan bakıldığında, toprak sınırsızdır, hava kavranamaz bir şeydir, ateş doğası gereği dokunulamazdır ve yalnızca su kirletmeye açık, dolayısıyla özel olarak korunması tavsiye edilen bir şeydir” (Burckhard 1997: 138). Bu doğrultuda kutsal sayılan suyu kirletmek; pislik atmak, tükürmek gibi olumsuz hareketler, halk arasında yasak olup, yasağı ihlal edenlerin bizzat su iyesi tarafından cezalandırılacağı inancı yaygındır.

Su, bazı topluluklarda başta Şamanlar olmak üzere avcı ve balıkçıların koruyucu ruhudur. Aday Şaman, eğitimini tamamladıktan sonra düzenlenen törenle ant içer ve su ile yıkanarak, arınma işlemini gerçekleştirir. Şamanların yılda ya da ayda bir kez su ile yıkanarak arınma işlemini tekrarlamaları şarttır¹⁰. Sadece Yakutlarda görülen, diğer Türk boylarında tesadüf edilmeyen bir diğer uygulama da kamlık merasimi sonunda Şamanın “mistik yıkanması”¹¹ dır. Kendisi de bir Kam olan Nadya Yuguşeva, Altay’da su ile ilgili inanma ve pratikler için şunları söyler: “Kam dilek dualarında önce Ülgen’in yardımcılarına seslenir. Onların gücü yetmezse Ülgen’e dua okur. Altaylılar her vadiyi, dağı, nehri, ruhlu olarak görüyorlar. Hatta yerli halk nehir (su) ruhundan çok korkarlar. Güneş battıktan sonra nehirden su alınmaz. Eğer su alınacaksa çok sessiz ve suyun aktığı yöne doğru alınır. Bir de bir çeşit dua okurlar” (2001: 209).

Yer-su, Türklerde din ile birlikte devlet anlayışının da önemli bir parçası olup, vatan anlamını taşır. Türkler, suya hayat kaynağı olması; arındırıcılığı, bolluk ve bereketi temsil etmesi ve özellikle ‘analık vasfı’nı¹² dikkate alarak saygı gösterir, ibadet ederler. Kutsallığı göz önüne alınarak akarsuya ant içilir, kirletilmez. İyi ruhlar olarak bilinenler de su ruhlarının öfkelenmesine sebebiyet vermekten kaçınılır. Şamanistler bazı ırmakların kaynağının cennette olduğuna hükmettikleri için suyu kutsallaştırırlar¹³. Yine su ile bağlantılı olarak, sıcak ve soğuk suların geldikleri kaynakların farklı olduğu; sıcak suların cehennemden, iyi ve tatlı suların ise cennetten geldiği inancı da mevcuttur¹⁴.

Su kültürü, Türklerin Müslüman olmasından sonra İslami örtü altına girerek, eren kültürüyle birleşmek suretiyle varlığını devam ettirmiştir. Su iyesi ise, İslam dininin etkisiyle su erenine dönüştürülmüştür.

Makalede, Türk tabiat kültürleri arasında son derece önemli bir yere sahip olan ‘su kültürü’nün, Türk dünyası masallarına ne şekilde yansıdığı; Altaydan-Anadoluya, Gagauz eline kadar geniş bir coğrafyadan seçilen masal örnekleri üzerinden değerlendirilecektir.

Masalarda Su Kültü

Türk halk edebiyatı ve folklorunda su, evrenin özü, mikro ve makro kozmosun başlangıcı olarak; Dede Korkut hikâyeleri¹⁵, halk hikâyeleri, efsane ve masallara kadar sayısız türde kendine yer bu-

lur. Türk masallarında su, su kültürü doğrultusunda hayat kaynağı, başka dünyalara açılan kapı, ruhların yaşadığı yer; güzelleştiren, gençleştiren, iyileştiren, güçlendiren, diriltiren, çirkinleştiren, kör eden-tedavi eden, kahramana şekil değiştiren bir tabiat parçasıdır. Türk masallarına yansıyan su kültürü, *Motif İndeks* ile “Mitolojik Motifler, Ölü, Şans ve Talih” gibi farklı ana ve alt başlıklarla da paralellik içerisinde.

Tabiattaki her şey gibi Animizm¹⁶(canlılık) doğrultusunda, suyun da bir ruhu vardır. Bu noktadan hareketle Altay masalları arasında yer alan *Ergekti - Uul*’da deriden çıkan su iyesi Şulbıs, kahramanı kendisini rahatsız ettiği için diri diri yemekle tehdit eder:

“İhtiyar Sogondoy her gün Küzeyde kağannın ylıkısını güdermiş. Bir defasında Sogondoy hayvanları Esti, Bayat’a sulamaya getirmiş. Atlar suya girmeyip; aksırıp, üşürüp geri çekilmişler. –Bunlar neden korkup, suya girmiyorlar? Gidip bakayım, diye Sogondoy yaklaştığında, suyun kıyısında kokmuş bir deri yatıyormuş. İhtiyar onu sudan çıkarıp atmış. O zaman deriden su iyesi Şulbıs çıkarak, Sogondoy’un boğazını sıkıp, “Sen niçin benim dinlenmeme engel oluyorsun? Bu yüzden ben seni diri diri yiyeceğim!” (Dilek 2003: 417) demiş.

Hakaslardan derlenen 165. *Masa*’da ise, “kuzeyde Ös ülkesinde büyük göl varmış. O gölün de iyesi varmış. Ülkede onu yakalayacak kimse yokmuş” (Katanov 2000:

278) cümleleriyle yakalanamayacak kadar güçlü bir göl iyesinden bahsedilir. *Masal: 30*'da su iyesi, kaçırdığı çocuğu, isteğini yerine getirmese öldüreceğini söyleyerek tehdit eder (Katanov 2000: 303). Bir başka Hakas masalı olan *Kuş Büyüklüğünde Oğlan*'da han, atına kendisi ile gömülmek istediğini söyleyince at ona "biliyorsun, ben bir gün sudan geçerken su iyesini yuttum, dağ aşarken, dağ iyesini otlarla birlikte yedim. Ben seninle gidersem, o şeytanlar sana huzur vermezler" (Arıkoğlu 2003: 173) der. Çünkü "Sibirya ve Volga boyu Türklerinin geleneksel inancına göre su iyesi, aşağı dünya ile ilişkilidir. Mesela Kazan Tatarları ve Başkurtların mitolojik inançlarında 'Sulukun' adlı kötü ruh yer altı dünyası sularını koruyan bir varlıktır" (Bayat 2007: 250). Herhangi bir şekilde rahatsız edildiğinde suyu ve dolayısıyla sahip olduğu gizli güçleri harekete geçirir, adı geçen masalarda da ifade edildiği gibi karşısındakini kolayca yok edecek kadar kuvvetlidir.

Mezarda Helva Pişiren Keloğlan masalında, denizin ortasında kalan geminin neden hareket etmediğini öğrenmek için Keloğlan'ı suya indirirler: "Keloğlan'ı atarlar, kement bağlayıp suya indirirler. İner ki ne görsün. Bir peri kızı oturmuş, omzunu vermiş gemiye, salmıyor" (Sakaoğlu 2002: 494). Suyun altında gemiyi omzuyla tutup hareketine izin vermeyen peri kızı, su iyesi olup; geminin ilerlemesine izin vermeyerek, insanları zor duruma düşürür.

Su iyeleri hemen her şekilde rahatça girebilirler ve Türk halklarının anlatılarında genelde uzun saçlı bir kız olarak tasavvur edilirler¹⁷. Suyun hayat kaynağı olarak olumlu özellikleri yanında, hayatı sonlandıracak güce sahip olduğunu da unutmamak gerekir. Bu masalarda olduğu gibi su iyeleri; kızdırıldıklarında, kendilerine saygısızlık yapıldığında, su ile ilgili yasaklar ihlal edildiğinde, daha çok insanlara zarar verme eğiliminde karşımıza çıkarlar.

Ösküs Ool'da, masal kahramanı suyun dibinde karşılaştığı su iyesi ile karısının girdikleri iddiayı ustalıklı idare ederek, onlardan kıymetli hediyeler kazanır. Masalda su iyelerinin su altında, insanlar gibi bir hayat biçimine sahip olduklarına, aile kurduklarına işaret edilmesi, dikkat çekicidir. İnsanoğlu, su iyelerine bu masalda olduğu gibi insani özellikler atfederek kendisine yaklaştırıp, olağanüstü varlıklarla ortak bir yaşam sürdürmeyi kendisi için bir ölçüde kolaylaştırmayı amaçlamıştır:

"Suyun dibine indiğinde Ösküs Ool bakmış ki, bir masanın üstüne demir direk koyulmuş, masanın yanında da bir ihtiyar oturuyormuş. Oradan sokağa çıktığında şaşırıp bir şehirde olduğunu fark etmiş. Ösküs Ool'un suyun dibine indiğinden su iyesinin haberi olmuş. Su iyesi karısıyla yeryüzünde kâğıt para mı, yoksa demir para mı daha kıymetli diye tartışıyorlarmış. Doğrusunu Ösküs Ool'dan öğrenmek için onu çekmişler. Onların iddiasına göre kağanın ki doğru olsa, kağan karısını, karı-

sıninki doğru olsa o da kağanı (su iyesini) öldürecekmiş. Soruya Ösküs Ool şu cevabı vermiş: “Kâğıt para kıymetli, demir para daha kıymetli. Yolculukta kâğıt para iyi, alışveriş için demir para daha iyi, insanlara alıp vermesi kolay. Hesaba gelince kâğıtla demir paranın değeri bir” demiş. Buna sevinen kadın Ösküs Ool’a dikişsiz bir gömlek, dikişsiz bir ayakkabı hediye etmiş. Kocasıysa bir taş vermiş. Ösküs Ool yolculuğu için “Eh, iyi geçti.” Diye düşünmüş. Su iyesi ona parasız yemek yiyeceğine dair bir kâğıt yazıp vermiş. Su altında üç yıl geçirdikten sonra Ösküs Ool önceki yerine gelmiş ki, ihtiyar hâlâ orada oturuyor” (Dilek 2003: 586).

Tedbirli Padişah'ta, su iyelerinin su altında bir sarayda yaşadığı inancı işlenmiştir: “Kara ata binen vezir göle girerek gözden kaybolmuş. Gördüklerine inanamayan diğer vezir, hiç düşünmeden kendini söz konusu göle atmış. Bir vakit sonra gözünü açtığında, kendisini acayip büyük bir şehirde görmüş... Burası “Su Altı Padişahlığı” diye adlandırılıyormuş. Bu şehrin kızları, veziri görünce hayran olup hemen padişahın sarayına götürmüşler. Padişah da kız olduğundan adı ‘Kız Padişah’mış” (Bedir 2000: 279).

Pek çok kültürün mitolojisinde, suyun altında muhteşem saraylara sahip tanrılar ve iyelerden bahsedilir¹⁸. Ayrıca bu motif, su iyelerinin sahip oldukları su altı sarayında ihtişamlı bir hayat sürdürdüğünün, bu sarayda yaşayan canlıların çirkin-

leşmediği ve yaşlanmadığı¹⁹ inancının masala yansımış şeklidir.

Kurbağa ile Padişahın Oğlu (Şimşek 2001: 77-79) adını taşıyan masalda gölden gelen göl iyesinin sesi ve padişahın oğluna kısmetinin kurbağa olduğunu işaret etmesi, göl iyesinin kahramanla konuşmasından başka bir şey değildir. Kahramanın evlendiği ve sonrasında güzel bir kıza dönüşen kurbağa, hayvan ya da insan her kılığa girebilen su iyelerinin tipik temsilcisidir. Yine aynı masalda kahramanın, babasının yapılması zor her isteğinden sonra karısının tavsiyesi ile gölün yanına gidip; “kaynana” gibi akrabalığı belirten seslenişlerle, eşinin gölde yaşayan ailesini selamlaması ve isteğini ifade etmesi de su ruhları ile iletişim kurduğunun ve Altay masalı *Ösküs Ool*’ da olduğu üzere iyelerin, tıpkı insanlar gibi aile sahibi olduğunun net delilidir. Su evrenin özü, bütün potansiyelini ve tohumlarını taşıyan bir rahimdir²⁰. Su kaynaklı kozmogoniye göre insanlık sulardan doğmuştur²¹. Türkler için ırmak, çay ve de göller, yaşayan canlı tabiat parçalarıdır. Bunlar, Tanrı gibi insanların çok çok üzerinde kutsal varlıklar değildir; masalarda olduğu gibi insanlar, onlarla rahatça ilişki kurabilirler²².

Ecel Acayıp adlı masalda, baba-oğul yola çıkarlar; bir çeşme başında ihtiyar iç çekerek, “off anam of” der demez hemen çeşmenin lülesinden bir adam çıkıp; “buyur baba, ne diyorsun?...Oğlum, ben seni çağırmadım...Çağırırım, diyor musluktan

çıkan genç, benim adım “Of” dur. Sen beni çağırдың, ne yapacaksın beni?” (Sakaoglu 2002: 382). Masalın kahramanlarından biri olan Of, olağanüstü özelliklere sahip bir sihirbazdır ve sonrasında adamı kandırıp, oğlunu alarak çeşmenin lülesine girip yeraltına iner. Anlatıda adı geçen bu tip, pek çok varyantı olan ‘of’ ve benzeri nidalarla farkında olmadan çağrılan, geldiği yer ve olağanüstü özellikleri dikkate alındığında kılıktan kılığa girebilen, su iyelerinden biridir. “Suyun hayatın kaynağı olması ve şifa verici özellik taşıması nedeniyle eski Sümerlerde ve Anadolu kavimlerinde hekimliğin tanrısı su tanrısı olarak kabul edilirdi. Hatta Sümercede hekime a-zu yani suyu bilen kişi denilirdi. Kalıntı şeklinde olsa da Azerbaycan masallarında suyun altında yaşayan Okkay adlı varlığın sihir ilmini bilmesi, suyun bir bilim kaynağı olduğunu tasdik eder durumdadır” (Bayat 2007: 257). Motif bize, Orta Asya ve Anadolu’da su kültü ile bağlantılı olarak karşımıza çıkan, su gözelerini hatırlatır. Bu gözeler, ferdî ya da toplu dilekler için ziyaret edilen ve su sahibinden çeşitli isteklerde bulunan yerlerdir.

Zümrüdü Anka ile Şehzade (Kúnos 1975: 57), *Altın Tavug Yumurtası Matalı* (Ketene 1990: 68) ve Başkurlara ait *Kurt Oğlu Sintemir Pehlivan* (Makas 2000: 165) masallarında suyun başını tutan, kurban olarak bir kız veya gelin almadan su vermeyen ejderha motifi ile *Sırlı Pınarın Hikâyesi* (Yılmaz 1994: 175)

adını taşıyan masalda, devin sahibi olduğu sihirli pınar, içenin cinsiyet değiştirmesine neden olacak kadar etkilidir ve pınarın sahibi olan dev de başlangıçta dev ya da ejderha olarak tasavvur edilen su iyelerinden biridir. Ejderha, masalarda çoğunlukla su ile bağlantılı olarak anılan bir varlıktır. O, M. Eliade’nin de “ritmik yaşamın simgesidir; çünkü ejderha, yaşamla uyum içindeki dalgalanmalarıyla yaşamı besleyen ve uygarlıkları doğuran suyun ruhunun simgesidir” (2003: 213) cümleleriyle ifade ettiği gibi bizzat su ruhunu temsil eder.

Ne İdim Ne Oldum Ne Olacağım’da (Özçelik 2004: 352) dermansız bir hastalığa yakalanıp dağ başına atılan masalın kadın kahramanı, ortaya çıkan sarı yılanın içtiği sudan içince yaraları yavaş yavaş iyileşir. Bu masalda yılan, kıza yardım etmek isteyen kılık değiştirmiş bir su iyesidir. Çünkü su iyesi ya da hamisi mitolojik kaynaklarda çoğunlukla yılan veya ejderha olarak geçer. Su iyesi yılanın, içtiği su ise sonsuz hayat kaynağı olup, ölmek üzere olan masalın kadın kahramanına tekrar hayat bahşeder.

Padişahın Kırk Oğlu adlı masalda, çeşmenin ve de çevresinin sahibi, tılsımlı bir cüceden bahsedilir. Gerek fiziksel görünüşü, gerek olağanüstü özellikleri ve ölümsüz oluşu, onun cüce şekline girmiş bir su hâkimi yani ‘iye’ olduğunun açık göstergeleridir:

“Oğlan gardaşlarını galdırıyor ve yola revan oluyorlar. Bir müddet

gediyorlar, bir çeşmenin başına varıyorlar. Çeşmenin iki tarafı guruymuş, çok çayırıklı bir yermiş. Akşam oluyor burada yatmaya garar veriyorlar. Fakat en gücük gene diyor ki: “Abilerim, gelin burda yatmayalım. Bire oğlum burdan daa eyi yer mi bulacaksın?” Burda bir müddet galıyorlar, gayrı akşam oluyor yatıyorlar. Oranın bir saybisi varmış cüce. Cücenin yedi garış sakalı varmış, beş garış boyu varmış. Sakalı yerde sürünürmüş bunun. Sürünüyor böyle amma o adamın ölümü yoğmuş. Bu adam tılsımlıymış” (Alptekin 2002: 402).

İnanışa göre sular da yaşayan varlıklar; “sürünüyor böyle amma o adamın ölümü yoğmuş” şeklinde vurgulandığı gibi, yeryüzünde yaşayanlardan farklı olarak hastalanmaz, yaşlanmaz, çirkinleşmez ve suda yaşadıkları için ölüm onlardan uzaktır, ölmezler²³. Nitekim, Korkut Ata da “suya ecel gelmez”²⁴ der.

Taşeli masalları arasında bulunan *Allah'ı Arayan Adam*'da (Alptekin 2002: 329) yedi denizin ortasında oturan adam, Şamanistik açıdan yedi deniz ortasında oturan su iyelerinin yöneticisi, denizler hanına bir göndermedir. Motif aynı zamanda; Kazan, Karaçay ve Kumuklarda görülen “Su Anası, Subaba, Suceddin” denilen bazen de erkek olarak düşünülen su sahibi²⁵ ile doğrudan alakalıdır.

Gülmez Padişahı'nda padişahın, cin padişahı tarafından çalınan sırlı aynasının peşine düşen oğlu, yolda rastladığı devden yardım ister.

Dev, ona ‘deniz güzeli’ne müracaat etmesini söyler: “Aaa..biz bunun için Deniz Güzeli’ne müracaat ederiz, varırsın bir gaya var, gayanın üsdüne çıkarsın, yatıverirsin, uzanıverirsin, o seni görür, bunun üzerine denizden bir güzel çıkar, denizin beri tarafından bahçesinden, çıkdıktan keyri üç dört goyunu yayılır orda, yayılırka gayanın dibinden tüben dedin miydi o seni görür ve goyunnar arkasına düşüverir gider. Bir annesi var onun der. İnsanoğlu, in misin, cin misin der, hem inim hem cinim dersin der. Seslenmemelik yapma der” (Alptekin 2002: 268). Kahraman, bu kızın yardımıyla aradığı aynayı bulur. Masalda denizin ortasında yaşadığı söylenen kız, şüphesiz bir su iyesi olup; kahramana, babasının sırlı aynasını bulma konusunda yardım eder. Örneklerden de anlaşılacağı gibi su iyeleri, çoğunlukla masal kahramanlarına yardım etmek üzere masalın kadrosuna dâhil olurlar.

Su serpme, damlatma ya da akan suda yıkanma, suyun sahip olduğu içsel güç sayesinde beden ile birlikte ruhu da arındırır; insanı günahlarından temizler, bedensel olarak yıkanan kişi, ruhsal olarak da temizlenmiş olur.

Yakutlardan derlenen *Katırkuyruğu Otundan Kız ile Ahtapot Abaas'ın Kızı* adlı masalda baba, oğluna şeytanla bilmeden teması sonucu oluşan pislikten kurtulmak; arınmak, ruhunu temizlemek için otuz gün hızlı akan suda kalması gerektiğini söyler: “Oğlum, at bana her şeyi anlattı. Bu şeytanın kızıdır.

Senin nişanlını soyup, onun kılığına girmiş. Bu, senin ruhunu kirletmiş. Bundan kurtulmak için otuz gün hızlı akan suyun içinde kalacaksın. Sonra da otuz gün çam ağacından oturacaksın ki, ruhun temizlensin. Bundan sonra gidip asıl nişanlını getirmelisin. Bu kızı ise, vahşi atın kuyruğuna bağlayıp, çöllere bırakmak gerek” (Makas 2000: 252).

Padişahın Oğluyla Hizmetkârı'nda, padişahın oğlunun yanında bulunun hizmetkârı Musa, mağarada gecelediklerinde uyumadığı için iki güvercinin konuşmalarını duyar: “...Eğer uyumayıp da dinleyen varsa bunlar ne yapacak? Şimdi bunlar galkacak denizin kenarına varacak, denizde bir eğer var, egeri galdırıp, denize vuracaklar. Bunun üzerine denizden üç tane aygır çıkacak, birercik binecekler, gözlerini yumacaklar, öte yakaya atlayacaklar. Öte yakada egeri denize vuracaklar, aygırlar denize girecek, şehir öte yakada” (Alptekin 2002: 395). Bu masal motifiyle de ortaya konduğu gibi sudan çıkan ve kahramanlara yardım eden su menşeli atlar, şekil değiştirmiş su iyeleri veya iyeler tarafından insanların yardımına gönderilmiş yardımcılarıdır.

Suyun sahip olduğu özellikler ve kutsiyeti insanları iyileştirmeye, güzelleştirmeye, güç-kuvvet kazandırmaya hatta diriltmeye de muktedirdir. Türeyiş mitlerinde insanın bir damla sudan türemesi, suyun hayat verme gücünden başka bir şey değildir. *Qızıl Qoç*'ta, “Derviş elave bir şüşe sehirlî su, bir de bir quş leleyi

verdi ki, uşağın başını kesenden sonra bu leleyen o sudan uşağın boğazına çekersen, o da dirilir” (Seyidov 2005: 65) denir. Aynı motif, *Kismetli Çocuk* masalında da karşımıza çıkar: “Yatırmış kızcaaz, sansın şimdi hemen uyuklamış. Çocuk serpidi-vermiş onun üzüne bir yudum sucaz da kız birdan uyanmış-dirilmiş” (Uçkun 2003: 567). Her iki masalda suyun ölüyü diriltmesi, onun hayat kaynağı olduğuna ‘âb-ı hayât’a göndermedir. Dirilik suyu ya da ‘âb-ı hayât’²⁶ olarak bilinen efsanevi su, içeni ebedî hayata kavuşturur; ölüyü diriltir, hastayı iyileştirir, ihtiyarı gençleştirir. Su, ölüm kadar yeniden doğumu da simgeler. Suyla temas, hemen her zaman bünyesinde bir yeneden doğum barındırır: “çünkü bir yandan çözülmenin arkasından bir “yeni doğum” gelmekte, öte yandan da suya dalma üretken kılmakta ve hayat potansiyelini arttırmaktadır” (Eliade 1992: 182).

Keloğlan'ın Masalı'nda, Keloğlan “Hemen soyunup yakındaki pınarda güzelce yıkanmış, giysilerini giyerken eli kafasına dokunmuş. Keloğlan şaşırılmış örnek için bir tane bile saç bulunmayan kafasında gür kıvrıkcık saçlar bitmişmiş. Hemen suda yansıyan hayaline bakmış ve gözlerine inanmamış. Nohut keli Keloğlan güzel bir delikanlı oluvermişmiş, kelliğinden iz bile kalmamışmış” (Sabih 1982: 191) cümleleriyle suyun tedavi edici özelliği üzerinde durulmaktadır. Masalda olduğu gibi suyun gücü, kelin başını saçla donatır. M. Eliade suyun teda-

vi etme gücü ile ilgili; “kullanılmamış suyla” tedavide, hastalığın ezeli suyla teması sağlanarak mucizevi bir yenilenmeyi gerçekleştirmenin yolu aranır: su, tüm biçimleri parçalama ve özümseme gücüyle kötülüğü emer” (2003: 201) demektedir. *Qaraqaşın Nağlı* adını taşıyan masalda, Derviş, Qaraqaş’a “-Ey oğul, seni men dünyaya getirmişem. İndi sene ele bir su verim ki, dünyada heç bir pehlevanın gücü sana çatmasın. Amma gerek benim dediklerimi yerine yetiresen” (Tehmasib 2005: 8) der. Dervişin içirdiği su ile kahraman, yer-su kültü ve su iyesinin yardımı sayesinde eşsiz bir pehlivana dönüşür. Zira su, her zaman yenilenmeyi, yeniden doğumu temsil eder. Su, cenaze törenlerinde ölümden sonra doğumu, büyüsel ritüellerde iyileşmeyi garanti ederken; sahip olduğu hayat potansiyeli ile toprağı, hayvanları ve kadınları döller²⁷.

Suyun, değdiği şeyi gençleştirme ve güzelleştirme özelliği *Tek Oğul Canadıl*’da, “at Canadıl’a Mürök Kakbaş’ın suyundan verip: Bunu damlat” dedi. Damlatınca yüzü gençleşerek, Canadıl on beş yaşındaki çocuk gibi oldu. Atına yudumlattığında, o da tay oldu” (Karayanık 2001: 378) ve *Eveyana* masalında “yarın sabah da bu ormanın kenarındaki dereye gidersiniz da bir güzel ikanasınız... İki gardaş yabancıнын dediklerini yapalar. Biri ayın on dördü gibi güzel bir kız, o biri da nur parçası gibi yakışıklı bir oğlan olur” (Yorgancıoğlu 1998: 67) şeklinde ortaya çıkar. Her iki örnekte açıkça

görüldüğü üzere Türk masallarında belli yerlerden alınan su kahramanı gençleştirir, güzelleştirir, tedavi eder. Yaratılışın merkezinde duran, hayatla ölümü birleştiren su, bu güçle dokunduğu her şeyi değiştirir. Bu “Gençlik Pınarı” kompleksinin masala yansımalarıdır. Çünkü su içinde serinlik ve gençlik tözünü taşır²⁸.

Masal coğrafyasında başta beyaz ve kara su olmak üzere, sıkça değişik renkteki sulardan bahsedilir. *İki Gız Gardaş* (Yorgancıoğlu 1998: 77) ve Ardanuç masalı; *Nine*’de ihtiyar kadına yardım eden kız çocukları, kadın tarafından gösterilen kaynaktan vücutlarının tamamını ya da bir bölümünü beyaz su ile yıkamaları öğütlenerek güzelleştirilir:

“Kızın, bit sirke dolu kafasını temizleyip, üstelik ne güzel başın var demesine memnun olan nine bu sözlere çok sevinmiş, kıza demiş ki: “Yavrurum bugün bana çok iyiliklerin oldu, ben de sana bir iyilik yapmak istiyorum. Bu ormanın içinde iki çeşme var. Birinden kara su akar, birinden beyaz su. Sakın ola kara sudan yüzünü yıkama, beyaz olandan yıka” demiş. Kız nineyle vedalaşıp ineğini alıp oradan ayrılmış. Kız tarif ettiği yerdeki suları bulmuş. Hemen gidip beyaz akan sudan yüzünü yıkamış, öyle bir güzelleşmiş ki, gülünce yüzünde güller açıyor, ağlayınca gözlerinden inciler dökülüyormuş. Akşam olup eve gelince üvey annesi de bunu görünce çok şaşırılmış” (Önal 2004: 49).

Kadının isteklerini yerine getirmeyen kız, *Öksüz Kız*’da, “Gadın ne

derse garşılık veriyor, o garı da bunu, gara köpüklü suda yıkıyor, gız iyice çirkinleşiyor” (Şimşek 2001: 38) ifade edildiği üzere, kara su ile yıkanması öğütlenerek daha da çirkinleştirilmektedir. Adı geçen masalarda ‘Çay Ninesi, Su Anası’ gibi adlarla bilinen su ruhlarının kendilerine yapılan iyilik ve kötülük doğrultusunda, masal kahramanlarını su ile ödüllendirmesi ya da cezalandırması konu edilmiştir. Bu yaklaşım iyi su kötü su düalizmini de açığa çıkarır. G. Bachelard kötü su ile ilgili olarak; “öyleyse, en ufak bir kirlilik bir arı suyun bütünüyle değerini düşürür. Arı su bir kara büyü için fırsat yaratır; doğal olarak bir kötülük düşüncesini kabul eder. Görüldüğü gibi, kötü bir düşünceyle geri dönüşü olanaksız biçimde bozulan mutlak arılık ahlak beliti, berraklığını ve serinliğini biraz kaybetmiş bir suyla kusursuz bir biçimde simgelenir” (2006: 152) şeklinde saptamalarda bulunur. Arı su, kolayca herhangi bir şeyin kirletmeyeceği iynin tözü iken, kirli ya da kara su ise kötünün tözüne dönüşür. Ahlaki açıdan da denge için arılığın kötülükten ağır basması ve öne çıkması son derece doğaldır. Bu da masal dünyasında iyiliğin mükafatı olarak değdiği şeyi güzelleştiren ‘beyaz su’, kötülüğün cezası olarak dokunduğu şeyi çirkinleştiren ‘kara su’ şeklinde ortaya serilir. Dede Korkut’ta ise “kara su” ile kaynak suyu²⁹ kastedilmektedir.

Bibilican ve Oğlan Kardeşi’nde (Zengin 2002: 103) içilen su, insan-

ların ‘yılan, kurbağa, siyah ve beyaz koyun’ olarak birden çok hayvana dönüşmesini sağlayacak kadar büyüsel işleve sahip ve kuvvetlidir. *İlimhan* masasında, “Gülçınarayım az gitmiş uz gitmiş, büyük ırmağın kıyısına gelmiş. Büyük ırmağın suyundan içmiş. Çocuğuna da içirir içirmez, yılan kılığında güzel bir oğlana dönüşmüş” (Baydemir 2004: 975) olduğu gibi suya yüklenen güç ve anlam, masalarda kahramanın şekil değiştirmesinde bir kez daha kendini gösterir. Kahraman, özel bir yerden içtiği su ile don değiştirir.

Bütün bu örneklerin dışında su kültürünün, masalarda sıkça kullanılan ‘çeşme motifi’ ile de yansıdığını söylemek yanlış olmaz. Nitekim Kırım-Tatar mitolojisinde “su anası” diye adlandırılan çeşme, pınar koruyucusu bulunmaktadır³⁰. Çeşme, ilk bakışta doğrudan su kültü ile bağlantılı görünmese de pek çok masalda benzer şekilde geçerek, özellikle vurgulanması bu bağlantıyı tereddütsüz gözler önüne serer. *Hatem* adını taşıyan masalda, çeşme başında dinlenen Hatem, çınara konan güvercinlerin konuşmalarına kulak misafiri olur: “Güvercinler karşılıklı konuşuyorlarmış. Biri: “İşte şu dağın arkasındaki bir evde, aylardan beri baygın halde yatıyor. O, periler padişahının kızına âşık olmuş. Bundan dolayı onu cinli yapmışlar” demiş. İkincisi konuşmuş; “Ee, bunun çaresi çok kolay. İşte şu çınardan yüz adım ötede bir çeşme var. Çeşmenin yanında iki tane çınar var.

Çınarın yaprağı kaynatılıp içilirse şehzade kendine gelir” (Baydemir 2004: 661). Bu sohbetten sonra kuşlar uçup gider. Hatem, birer su iyesi olan güvercinlerin söylediklerini uygulayarak, kızı iyileştirir. *Güzel Ahmed* masalında şehzade, çeşme başında su doldurmakta olan bir koca karıya rastlar ve kadının elindeki testiye okla nişan alıp, kırar. Kadın ona; “ilahi olum Güzel Ahmed inkisar etmeye dilim varmaz. Muhan çölündeki hırızmalı güzelin hışmından gidesin” (Kúnos 1998: 263) demek suretiyle Güzel Ahmed’in adı geçen güzele, görmeden âşık olmasına neden olur. Masalda yer alan çeşme motifi, halk hikâyelerinde ‘rüya motifi’nin teşekkülünde karşımıza çıkan çeşmeyi anımsatmasının yanı sıra, yine su kültürünü destekler niteliktedir.

Türk masallarında suyun hayat kaynağı oluşunun en güçlü göstergelerinden biri de çeşme başında karşılaşılan dervişin, verdiği elma ile çocuk sahibi olmasıdır. Dervişin suyun başında ortaya çıkması ve çocuksuzluğu gidermesi, su kültürü ile doğrudan ilintilidir. Motif, halk anlatılarının değişmez motiflerinden olup, suyun başlangıçta sahip olduğu çocuk verme işlevini koruduğunun da net delilidir. Zira suyun, mitolojik düşüncede ‘ana rahmi’nin sembolü olması hasebiyle, çeşmenin yanında ortaya çıkan ve elmayı verip kaybolan derviş ancak şekil değiştirip, insan kılıfına girmiş bir su iyesi olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Suyun hayat kaynağı oluşunun yadsınamaz etkisiyle, Türk tabiat kültürleri içerisinde son derece önemli bir yere sahip olan ‘su kültürü’, başta dinler ve inanç sistemleri olmak üzere, her kültürde ve kültüre ait sayısız yaratmada çeşitli şekillerde karşımıza çıkan büyük bir olgudur.

Türk halk edebiyatı ve folkloru içerisindeki hemen bütün türlerde ve özellikle sözlü nesir anlatılardan masalarda bir çok tabiat kültürüyle birlikte ‘su kültürü’ ile karşılaşmak kaçınılmazdır. Masal dünyasının genelde gerçeklikten daha çok olağanüstülükte hayal gücünün sınırlarını zorlayan yapısı, motif zenginliği suyu, ‘su kültürü’ çerçevesinde masala dâhil eder. Türk dünyası diye adlandırılan geniş coğrafyadan derlenen masal örnekleri de ‘su kültürü’nün, masalarda bütün canlılığı ile yaşadığına dair sayısız motif içermektedir.

Su kültürü, günümüzde de Türk kültüründe önemini yitirmeksizin, değişik şekillerde varlığını hissettirmekte, pek çok unsuru ile halk anlatılarının en sevilenlerinden olan masalarda etkili bir biçimde yaşamını sürdürmektedir. Kuşkusuz değerlendirmeye alınan masal sayısı artıkça, ‘su kültürü’ ile ilgili motiflerin sayısı da artacak ve çeşitlenecektir.

NOTLAR

- 1 Mircea Eliade. *Ebedî Dönüş Mitosu*. Ankara 1994. s. 71.
- 2 Hûd Sûresi /7. Enbiyâ Sûresi/30.
- 3 Titus Burckhard. *Akılın Aynası*. İstanbul 1997. s. 141.

- 4 Mircea Eliade. *İmgeler ve Simgeler*. Ankara 1992. s. 181-189.
- 5 Ivan Illich. *H2O ve Unutmanın Suları*. İstanbul 2007. s. 24.
- 6 Celal Beydili. *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara 2005. s. 273.
- 7 Fuzuli Bayat. *Türk Mitolojik Sistemi*. C. 2. İstanbul 2007. s. 250.
- 8 Özkul Çobanoğlu. "Türk Kültür Tarihinde Su Kültü". *Türk Kültürü*. 361 (1993). s. 32-42.
- 9 Abdülkadir İnan. "Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler". *Makaleler İncelemeler*. I. C. Ankara 1998. s. 491-495.
- 10 Mircea Eliade. *Şamanizm*. Ankara 1999. s. 146.
- 11 Fuzuli Bayat. *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul 2006. s. 218.
- 12 Gaston Bachelard. *Su ve Düşler*. İstanbul 2006. s. 153-154.
- 13 Bahaeddin Ögel. *Türk Mitolojisi II/ (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. Ankara 2002. s. 315- 355.
- 14 Murat Uraz. *Türk Mitolojisi*. İstanbul 1994. s. 181.
- 15 Ramazan Korkmaz. "Dede Korkut Hikâyelerindeki Su Kültünün Mitik Yorumu". *Türk Kültürü*. 418 (1998). s. 91-98
- 16 Bronislaw Malinowski. *Büyük Bilim ve Din*. İstanbul 2000. s. 7-16.
- 17 Bayat. *Türk Mitolojik Sistemi*. s. 252-253
- 18 Mircea Eliade. *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul 2003. s. 212.
- 19 Bayat. *Türk Mitolojik Sistemi*. s. 254.
- 20 Eliade. *Dinler Tarihine Giriş*. s. 199.
- 21 Eliade., *İmgeler ve Simgeler*. s. 182.
- 22 Ögel. *Türk Mitolojisi II/ (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. s. 322.
- 23 Beydili. *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. s. 503.
- 24 Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı. İstanbul 1973. s. CXXII.
- 25 Beydili. *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. s. 136.
- 26 Ahmet Yaşar Ocak, "Âb-ı Hayât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. I. İstanbul 1998. s. 1-3.
- 27 Eliade. *Dinler Tarihine Giriş*. s. 197.
- 28 Bachelard. *Su ve Düşler*. s. 164-165.
- 29 Ögel, *Türk Mitolojisi II/ (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. s. 354.
- 30 Bayat. *Türk Mitolojik Sistemi*. s. 251.

KAYNAKLAR

- Alptekin, Ali Berat (2003). *Kazak Masallarından Seçmeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arıkoğlu, Ekrem (2003). "Masallar". *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi (Nazım-Nesir)*. *Hakas Edebiyatı*. C. 25. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 147- 175.
- Bachelard, Gaston (2006). *Su ve Düşler*. Çev: Olcay Kunal. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bayat, Fuzuli (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bayat, Fuzuli (2007). *Türk Mitolojik Sistemi*. C. 2. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Baydemir, Hüseyin (2004). *Özbek Halk Masalları İnceleme-Metin*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış doktora tezi).
- Bedir, Selma (2000). *Uygur Çöcekleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- Beydili, Celal (2003). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap Yayınları.
- Burckhard, Titus (1997). *Aklın Aynası*. Çev: Volkan Ersoy. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (1993). "Türk Kültür Tarihinde Su Kültü". *Türk Kültürü*. S. 361. 32-42.
- Dilek, İbrahim (2003). *Altay Masalları*. Ankara: Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eliade, Mircea (1992). *İmgeler ve Simgeler*. Çev: M. Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları.
- Eliade, Mircea (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu*. Çev: Ümit Altuğ. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eliade, Mircea (1999). *Şamanizm*. Çev: İsmet Birkan. Ankara: İmge Kitabevi.

- Eliade, Mircea (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. Çev: Lale Arslan. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Gökay, Orhan Şaik (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ilhch, Ivan (2007). *H2O ve Unutmanın Suları*. Çev: Lizi Behmoaras. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- İnan, Abdülkadir (1976). *Eski Türk Dini*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- İnan, Abdülkadir (1998). *Makaleler ve İncelemeler*. I. C. Ankara: TTK Basımevi.
- Karayanık, Sadullah (2001). *Kırgız El Co-moktoru (Kırgız Halk Masalları) Metni Esasında Kırgızcada Fiil*. Ankara: Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış yüksek lisan tezi).
- Katanov, N. F. (2000). *Hakas Folkloru ve Et-nografyası Metinleri*. Ankara: Türksoy Yayınları.
- Ketene, Cengiz (1990). *Kerkük Halk Edebiyatından Seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Korkmaz, Ramazan (1998). "Dede Korkut Hikâyelerindeki Su Kültünün Mitik Yorumu". *Türk Kültürü*. S. 418. 91-98.
- Kónos, Ignács (1975). *Adakale Türk Masalları*. Çev: Necmi Seren. İstanbul: Baha Matbaası.
- Kónos, Ignács- Wilhem Radloff (1998). *Proben*. VIII. C. Akt: Saim Sakaoğlu- Metin Ergun. Ankara: TDK Yayınları.
- Makas, Zeynelabidin (2000). *Türk Dünyasından Masallar*. İstanbul: Kitabevi.
- Malinowski, Bronislaw (2000). *Büyük, Bilim ve Din*. Çev: Saadet Özkal. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1998). "Âb-ı Hayât". *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. I. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları. 1-3.
- Ögel, Bahaeddin (2002). *Türk Mitolojisi II/ (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Önal, Ülkü (2004). *Ardanuç-Ahıska Masalları ve Halk Hikâyeleri*. Ankara: Kalkan Matbaası.
- Özçelik, Mehmet (2004). *Afyonkarahisar Masalları*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Sabih, Sabir (1982). *Azerbaycan Masalları*. Bakü: Yazıcı Yayınevi.
- Sakaoğlu, Saim (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Seyidov, Nüreddin (2005). *Azerbaycan Nağilları*. V. C. Bakü: Şark-Garb.
- Şimşek, Esmâ (2001). *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*. I-II. C. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tehmasib, Memmedhüseyn (2005). *Azerbaycan Nağilları*. II. C. Bakü: Şark-Garb.
- Thompson, Stith (1966). *Motif Index of Folk-Literature*. Bloomington-London: Indiana University Press.
- Uçkun, Rabia (2003). *Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi*. İzmir: Ege Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış doktora tezi).
- Uraz, Murat (1994). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.
- Yılmaz, Mehmet (1994). *Kırgız Halk Masalları (Motif Index ve Tercüme)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış yüksek lisan tezi).
- Yorgancıoğlu, Oğuz M (1998). *Kıbrıs Türk Folklorundan Derlemeler/ Masallar*. Mağusa.
- Yuşeva, Nadya (2001). "Altaylarda Kamlık (Şamanizm) İnanç ve Anadolu'daki Yansımaları". Akt: Sadık Tural. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. S. 590. 201-210.
- Zengin, Serpil (2002). *Kumuk Halk Yomakları/ Transkripsiyon-Aktarım-Metin Grameri- Sözlük- Dizin*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış yüksek lisan tezi).